

Program „Golden Five”

Joanna Szymańska, Dorota Macander

We wszystkich krajach Europy posiadających szkoły II stopnia (odpowiedniki polskich gimnazjów), ten etap edukacji oceniany jest jako najtrudniejszy zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli. Około 25% wczesnych nastolatków wykazuje poważne trudności z przystosowaniem się do nowego środowiska, co objawia się podniesieniem poziomu lęku, depresją, agresją, spadkiem motywacji do nauki, wagarami, porzuceniem szkoły i eksperymentowaniem z substancjami psychoaktywnymi. Znacząca część populacji młodzieży obniża swe szanse edukacyjne i staje się grupą zwiększonego ryzyka.¹ W artykule prezentujemy nowy program dostarczający nauczycielom prostych i użytecznych narzędzi w codziennej pracy w szkole.

„Golden Five” jest efektem 3-letniego międzynarodowego projektu realizowanego w ramach programu Comenius i koordynowanego przez Uniwersytet w Sewilli. W projekcie uczestniczyło pięć krajów europejskich: Belgia, Hiszpania, Norwegia, Polska i Włochy. **Autorami programu są: Maria Jose’ Lera** (koordynator), **Elena Buccoliero**, **Knud Jensen**, **Frode Josang**, **Joanna Szymańska**, **Joelle Timmermans**.

Adresatami programu są nauczyciele uczący w szkołach II stopnia (gimnazjach), zwłaszcza wychowawcy. Docelowo także uczniowie tych szkół, szczególnie z klas pierwszych.

Podstawy teoretyczne

S. Harter stwierdziła, że u jednej czwartej uczniów po przejściu do szkoły ponadpodstawowej następuje skokowa zmiana motywacji do nauki, z wewnętrznej („ciekawi mnie to”) na zewnętrzną („uczę się, bo muszę”) oraz obniżenie poczucia własnej kompetencji. Uczniowie relacjonują spadek zainteresowania nauką i innych zainteresowań, nudę, trudności z utrzymaniem uwagi na lekcjach i zrozumieniem zadań. Czują się głupszy i gorsi od rówieśników. Nastolatek przekonany o własnej niekompetencji w sprawach nauki stopniowo ogranicza kontakty z kolegami z klasy, co hamuje rozwój kompetencji społecznych lub też próbuje zaistnieć poprzez zachowania ryzykowne. Zdaniem Eccles’a i Wentzla, za trudności uczniów w dużej mierze odpowiadają same szkoły, których cele i klimat społeczny, a zwłaszcza relacje nauczyciel-uczeń, są sprzeczne z potrzebami i celami rozwojowymi wczesnych nastolat-

ków. Do ważniejszych potrzeb we wczesnej fazie okresu dojrzewania należą: potrzeba większej autonomii, wsparcia ze strony osób dorosłych spoza rodziny oraz potrzeba rozwijania własnych zainteresowań.

Tymczasem w nowej szkole uczniowie zwykle doświadczają mniej opiekuńczego, a bardziej bezosobowego i formalnego traktowania ze strony nauczycieli oraz zwiększonej kontroli osiągnięć w nauce z równoczesnym pomijaniem indywidualnych zainteresowań. Celem głównym szkół II stopnia jest wzrost kompetencji intelektualnych wychowanków, podczas gdy w tej fazie rozwoju zdobycie kompetencji społecznych jest równie ważnym celem, jak osiągnięcia intelektualne. Umiejętności społeczne, takie jak: empatia, umiejętność współpracy, udzielania pomocy czy budowania dobrych relacji z otoczeniem decydują o szkolnym przystosowaniu. Stwierdzono wysoką korelację pomiędzy zachowaniami prospołecznymi a dobrym funkcjonowaniem intelektualnym i ocenami z przedmiotów nauczania. Poprawa funkcjonowania społecznego nastolatka w klasie wpływa pozytywnie na jego osiągnięcia intelektualne, a osiągnięciom w nauce towarzyszy zwykle poprawa funkcjonowania społecznego.

Czynników, które budują motywację do nauki, jak i zachowań społecznie pożądanых, należy poszukiwać w klimacie społecznym klasy. Decydujące znaczenie ma stopień wsparcia udzielanego przez nauczycieli i rówieśników.

Zdaniem Harper i Wentzla, nastolatek we wczesnym okresie dojrzewania kształtuje samoocenę na podstawie opinii kolegów

i nauczycieli, które uważa za bardziej obiektywne niż opinie rodziców. Wbrew przekonaniom większości nauczycieli, ich wpływ na dorastających jest ogromny, toteż postawy i kompetencje wychowawców klas gimnazjalnych mają ogromne znaczenie. Stosunek do poszczególnych uczniów, wypowiedziane opinie i oceny mogą decydować o pozycji jednostki w grupie rówieśniczej oraz utrwalą ją w konstruktywnej bądź destruktywnej roli grupowej. Relacje nauczyciel-uczeń stanowią kluczowy element klimatu klasy i szkoły. Noam i Fiore, Klem i Connel oraz Stuhlman, Hamre i Pianta stwierdzili, że motywacja i zaangażowanie uczniów, oceniających nauczyciela jako wspierającego, jest trzykrotnie większe niż tych, którzy podobnego wsparcia nie doświadczają. Wspierający nauczyciele mają też mniej problemów wychowawczych.

Kilku spośród cytowanych autorów stwierdza, że nauczyciele zazwyczaj nisko oceniają własne kompetencje wychowawcze i nie doceniają siły swojego wpływu na poszczególnych uczniów i na klasę. Zdaniem wielu z nich, bycie skutecznym wychowawcą wymaga posiadania specjalistycznej wiedzy i umiejętności. Często nie potrafią obserwować procesów zachodzących w klasie, co utrudnia podejmowanie świadomych interwencji zapobiegających tworzeniu się destrukcyjnych norm grupowych i identyfikowanie uczniów wymagających szczególnego wsparcia (np. odrzucanych przez rówieśników). Te rzeczywiste deficyty kompetencji oraz błędne przekonania powodują, że nauczyciele nie wykorzystują dostępnych im najprostszych instrumentów oddziaływania na uczniów i rodziców.

Autorzy programu Golden Five starali się wybrać i odpowiednio zestawić właśnie te najprostsze instrumenty, których świadome używanie pomaga nauczycielom stawać się bardziej skutecznymi, wspierającymi wychowawcami, co w efekcie powinno zmniejszyć trudności adaptacyjne uczniów i konsekwencje tych trudności.

Cele programu

Stworzenie modelu nauczania i wychowania wspomagającego osiągnięcia szkolne i rozwój osobisty uczniów, zwłaszcza zagrożonych wykluczeniem. Celem jest dostarczenie nauczycielom narzędzi/umiejętności

radzenia sobie ze zróżnicowaniem w klasie, poprawa klimatu klasy, budowanie więzi ze szkołą, osiąganie przez uczniów lepszych wyników w nauce oraz w zakresie umiejętności życiowych, poprawa relacji interpersonalnych.

Na podstawie obszernej literatury przedmiotu wyodrębniono pięć kluczowych („złotych”) obszarów, które decydują o motywacji uczniów do nauki, ich postawach wobec szkoły i klimacie społecznym: zarządzanie klasą, budowanie relacji, klimat społeczny klasy, nauczanie dostosowane do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów, współpraca szkoła – dom. Do każdego obszaru przygotowano listę kluczowych („złotych”) zasad postępowania nauczyciela. Są to różnorodne gesty, komunikaty słowne i proste działania, przeważnie dobrze wszystkim znane. Efektywność programu nie wynika z nadzwyczajności samych zasad, lecz wiąże się z celowym, systematycznym i równoczesnym stosowaniem kilkunastu działań w dłuższym okresie.

Realizacja programu

Czas trwania programu: jeden semestr.

Realizacja w klasach szkolnych: 16 tygodni.

Wychowawcy klas uczestniczą w krótkim szesnastogodzinnym szkoleniu warsztatowym, którego tematyka dotyczy obszarów programu. Pierwszym krokiem realizacji jest spotkanie informacyjne z rodzicami. Po uzyskaniu zgody rodziców, wychowawcy przeprowadzają badania ewaluacyjne (pretest) wśród uczniów swojej klasy, posługując się zestawem kwestionariuszy i ankiet. Następnie stopniowo wprowadzają wybrane „Złote zasady” do codziennej praktyki w szkole. W pierwszym tygodniu wdrażają trzy zasady, w każdym następnym dodatkowo kolejne trzy nowe. Pewnym ułatwieniem jest *Arkusze Ewaluacji Procesu* zawierający przewidzianą na każdy tydzień listę zasad oraz skalę, na której zaznacza się częstotliwość ich stosowania. Początkowo wychowawca stosuje je wobec wybranej piątki uczniów, aby nabrać wprawy i sprawdzić efekty, a następnie rozszerza na całą klasę. Z rodzicami tych uczniów przeprowadza wcześniej wywiad i zawiera kontrakt. Proces wdrażania zasad odbywa się pod nadzorem i przy wsparciu

instruktora/superwizora, co stanowi nowatorską propozycję wprowadzoną dla podniesienia efektywności programu. Doświadczenia autorów oraz wyniki badań wskazują, że chociaż nauczyciele uczestniczą w licznych szkoleniach, mają trudności z przełożeniem zdobytych umiejętności na codzienną praktykę. Stosowanie „złotych” zasad postępowania nie jest jedyną propozycją programu. Równolegle, podczas lekcji wychowawczych, nauczyciel podejmuje działania adresowane do całej klasy, głównie integracyjne. W tym celu otrzymuje gotowe scenariusze godzin wychowawczych lub opracowuje własne, korzystając z pomocy instruktora. Po szesnastu tygodniach przeprowadza ponowne badanie ewaluacyjne (posttest), posługując się tym samym zestawem narzędzi. Przewidziano również narzędzia ewaluacji dla nauczycieli i rodziców.

Wyniki ewaluacji

W dwudziestu dwóch klasach, w pięciu krajach przeprowadzono pilotażową realizację programu Golden Five, która została objęta ilościową ewaluacją. W jej wyniku stwierdzono:

- istotną statystycznie, pozytywną zmianę postaw uczniów wobec szkoły i nauki szkolnej;
- istotną statystycznie zmianę (podniesienie) samooceny uczniów, zwłaszcza słabych i wycofanych;
- poprawę integracji klasy.

W czterech warszawskich gimnazjach przeprowadzono pilotażową realizację programu, którą poddano ewaluacji jakościowej. Uczestniczący w badaniach nauczyciele dostrzegali pozytywny wpływ programu. Stwierdzali, że poznali wiele nowych metod pracy z klasą oraz zasad postępowania pozwalających budować dobre relacje i sprawnie zarządzać klasą. Lepiej poznali także swoich uczniów, bardziej ich polubili i w większym stopniu interesują się ich rozwojem; stali się bardziej empatyczni. Mają większe poczucie wpływu na uczniów. Czują, że uczniowie bardziej im ufają, lubią ich i traktują jak autorytety. Mają mniej problemów z utrzymaniem dyscypliny podczas lekcji, czują się bardziej kompetentni, pewni siebie i mniej zestresowani. Większość nauczycieli zdobyła zaufanie rodziców i poprawiła z nimi swoje relacje. Wielu rodziców

chce rozmawiać o problemach swoich dzieci i prosi o radę. Otrzymują wyrazy uznania od kolegów i dyrektora.

W odniesieniu do uczniów nauczyciele stwierdzali większą integrację i lepsze relacje rówieśnicze w klasach. Gimnazjaliści lepiej się wzajemnie poznali i zaczęli ze sobą współpracować. W niektórych klasach zaczęli dawać sobie imieninowe i urodzinowe zbiorowe prezenty, chodzić razem do kina lub grać w piłkę po lekcjach. Nauczyciele odnotowywali większą aktywność i motywację uczniów, mniej zachowań agresywnych i konfliktów, znacznie lepszą frekwencję, mniej przypadków wagarów. Uczniowie nadmiernie aktywni, pobudliwi i agresywnie wyciszyli się i uspokoili. Stali się kontrolować swoje reakcje. Uczniowie wycofani i nieśmiali stali się bardziej otwarci i pewni siebie; poprawili swoje relacje z klasą. Najzdolniejsi gimnazjaliści, z dużymi osiągnięciami w nauce nie poprawili w sposób wyraźny swoich ocen, stali się natomiast bardziej uspołecznieni. Najwięcej zmian zaobserwowano w grupie uczniów mało zdolnych, z dużymi problemami w nauce i zaniedbanych wychowawczo. Znacznie wzrosła ich motywacja do nauki i aktywność, co przełożyło się na poprawę ocen. Spadła liczba nieprawidłowych zachowań i istotnie poprawiła się frekwencja na lekcjach.

* * *

Program będzie upowszechniany w szkołach przez przeszkolonych liderów/instruktorków. Zapraszamy na międzynarodową stronę internetową Golden Five: www.golden5.org

* Bibliografia podana przez Autorki dostępna jest w redakcji.

Joanna Szymańska jest psychologiem klinicznym, kierownikiem Pracowni Profilaktyki i Resocjalizacji w CMPP-P w Warszawie.

Dorota Macander jest nauczycielem dyplomowanym, zajmuje się problematyką profilaktyki zachowań ryzykownych, pracuje w Pracowni Profilaktyki i Resocjalizacji w CMPP-P.

¹ Podstawy teoretyczne Programu omówiono obszernie w artykułach Joanny Szymańskiej w *Remedium* nr 7-8 oraz 10, 2005.